

Motion till riksdagen 2018/19:296

av Ali Esbati m.fl. (V)

Lönebildning

Förslag till riksdagsbeslut

Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om att regeringen bör tillsätta en utredning med uppdrag att se över nuvarande modell för lönebildning där den konkurrensutsatta industrin sätter normen för löneökningstakten och tillkännager detta för regeringen.

Inledning

Lönerna på den svenska arbetsmarknaden sätts i avtalsförhandlingar mellan arbetsmarknadens parter. Samtidigt har staten de facto en roll, dels mer direkt genom Medlingsinstitutet, dels genom att acceptera och förhålla sig till den dominerande partsmodellen i utformningen av andra ekonomisk-politiska beslut. En väl fungerande lönebildning är avgörande för tillväxt, sysselsättning och konkurrenskraft. Vänsterpartiet står bakom och värnar den svenska kollektivavtalsmodellen där fria, avtalslutande parter förhandlar och tecknar avtal om arbetstagarnas löner och villkor. Vi kan dock konstatera att nuvarande lönebildningsmodell, där industrin sätter taket för lönehöjningarna, medför flera problem som behöver belysas i en bred ekonomisk-politisk debatt. Vi vill därför se en utredning som ser över nuvarande modell för lönebildning. I det följande utvecklar vi vår ståndpunkt och lägger fram vårt förslag.

Utvecklingen mot nuvarande modell för lönebildning

Avtalssystemet för lönebildning i Sverige har förändrats över tid. Från andra hälften av 1950-talet till mitten av 1970-talet präglades avtalssystemet av stark formell centralisering. Löneökningarna för arbetare bestämdes på central nivå i förhandlingar mellan LO och SAF, vilket sedan blev styrande för resten av arbetsmarknaden. Från 1965 och framåt ändrades den rådande ordningen successivt, främst till följd av de offentligt anställda tjänstemännens vilja att själva forma sitt lönepolitiska öde, men även

mot bakgrund av arbetsgivarsidans långsiktiga vision om en renodlat företagsanpassad, lokal lönebildning.

De centraliserade löneförhandlingarna, dominerade av två starka aktörer, kom efter hand att ersättas med mer decentraliserade förhandlingar. 1990 lämnade SAF som förhandlande part och överlät det arbetet till sina förbund. I början av 1990-talet var lönekostnadsutvecklingen i Sverige dubbelt så hög som i övriga OECD-länder, inflationen steg snabbt och den svenska exportindustrins konkurrenskraft försämrades kraftigt. Efter påtryckningar från den dåvarande socialdemokratiska regeringen tecknade parterna ett stabiliseringsavtal, framtaget av den s.k. Rehnberggruppen. Avtalet, som omfattade alla branscher och parter, syftade till att hålla nere lönekostnadsökningarna. Stabiliseringsavtalet innebar ett nytt sätt att tänka på löne marknaden.

Under trycket av 1990-talskrisen och de besparingsåtgärder som ansågs nödvändiga fanns stora förväntningar på partssystemet att ta ansvar och bibehålla kontrollen över löneutvecklingen. 1996 tog industrifacken initiativ till att utforma ett nytt samförstånd inom lönebildningen – ett löfte om att ikläda sig ansvar för att hålla löneökningarna i schack i utbyte mot rikstäckande löneavtal och därmed skapa arbetsfred och stabilitet. Förhandlingar med arbetsgivarsidan inleddes, vilka 1997 utmynnade i Samarbetsavtal om industriell utveckling och lönebildning – Industriavtalet.

För att åstadkomma en långsiktigt stabil lönebildning förutsattes att fler än industrins fack och arbetsgivare involverades. Frågan om medling ansågs central. Den dåvarande socialdemokratiska regeringen tillsatte därför en utredning med uppdrag att, i syfte att förbättra förutsättningarna för en väl fungerande lönebildning, lämna förslag om ett förstärkt förlikningsmannainstitut. Utredningen föreslog ett nytt medlingsinstitut – ett nationellt och sammanhållet system för medling (SOU 1997:164, SOU 1998:141).

1999 lade den dåvarande socialdemokratiska regeringen fram en proposition om inrättande av ett nytt medlingsinstitut. I propositionen och i instruktionen till Medlingsinstitutet konstaterades att den konkurrensutsatta industrin skulle vara normerande för lönebildningen (prop. 1999/2000:32). Medlingsinstitutet inrättades den 1 juli 2000 och under de följande åren formades praxis för medling och lönebildning. Under de avtalsrörelser som följt sedan dess har den konkurrensutsatta industrin satt normen för löneökningstakten – det s.k. märket.

Problem med nuvarande modell för lönebildning

Sedan millennieskiftet utgör industriavtalet den fasta punkten i lönebildningen på svensk arbetsmarknad. De centralt avtalade löneökningarna i den svenska ekonomin styrs av industrins normering, vilket innebär att de första löneavtalen i en avtalsrörelse sluts av industrins parter och att dessa avtal sedan följs av övriga parter på arbetsmarknaden. Den nuvarande modellen för lönebildning, där industrin sätter taket för lönehöjningarna, har kritiserats och ifrågasatts. Kritiken har bl.a. riktats från kvinnodominerade fackförbund i såväl LO, TCO som Saco mot Medlingsinstitutets tolkning av vad som är ”välfungerande lönebildning”. Spänningar som bygger på lönebildningsmodellens konstruktion har också märkts när LO-förbunden försökt samordna sig inför avtalsrörelserna.

LO-förbunden inom 6F (Seko, Byggnads, Elektrikerna, Målarna och Fastighets) har utvärderat den svenska lönebildningsmodellen inom ramen för projektet ”Lönebildning för jämlikhet”. 6F framhåller tre problemområden med nuvarande lönebildningsmodell.

För det första klarar modellen inte av att utjämna de strukturella löneskillnaderna mellan kvinno- och mansdominerade yrken. 2017 var löneskillnaderna mellan kvinnor och män 11,3 procent. Lönegapet krymper visserligen successivt men det går alldeles för långsamt. Krav på låglönesatsningar som skulle gynna kvinnodominerade grupper på arbetsmarknaden avvisas av arbetsgivarna med hänvisning till att dessa krav inte är förenliga med Industriavtalet. Vänsterpartiet har under lång tid framhållit den nuvarande lönebildningsmodellens oförmåga att bidra till en snabbare minskning av löneskillnaderna mellan kvinnor och män. Vi har därför föreslagit att Medlingsinstitutets uppdrag bör förändras och förtydligas i syfte att minska de strukturella löneskillnaderna mellan kvinno- och mansdominerade yrken (se motion 2017/18:528). Arbetsmarknadsutskottet har dock avslagit vårt förslag.

För det andra medverkar modellen till att vidga löneskillnaderna mellan arbetare och tjänstemän. Löneklyftan mellan arbetare och tjänstemän har ökat med 9 procentenheter de senaste 16 åren och dagens lönegap är detsamma som på 1930-talet. Det är en orimlig utveckling som ytterligare spär på ojämlikheten i samhället.

För det tredje fungerar modellen som en gramma för de branscher och sektorer som inte är en del av den internationellt konkurrensutsatta sektorn. Hemmamarknadsorienterad produktion, såsom bygg, handel och offentlig sektor, har ökat och kommer sannolikt att öka ytterligare framöver. Arbetskraft som skulle producera mer nytta i den hemmamarknadsorienterade sektorn och i den offentliga sektorn används i stället i den konkurrensutsatta industrin. Kort sagt: industrins lönenormering håller tillbaka lönehöjningarna i andra sektorer och bidrar till arbetskraftsbrist i dessa sektorer.

6F har uppdragit åt professor Lars Calmfors, tidigare ordförande för bl.a. Finanspolitiska rådet, att se över möjligheterna att reformera den svenska lönebildningsmodellen. I rapporten ”Industrins lönenormering kan och bör reformeras”, som publicerades i oktober 2018, drar Calmfors slutsatsen att hemmamarknaderna måste få ett större inflytande över lönemärkets nivå. Calmfors lyfter fram tre möjliga modeller för en framtida lönebildning. En möjlighet är att parterna inom industrin även fortsättningsvis bestämmer allmänna lönekostnadsökningar som de flesta avtal ska följa, men att man mer än i dag beaktar förhållandena i resten av ekonomin. En annan möjlighet är att fler parter tar ansvar för normeringen, exempelvis parter i den hemmamarknadsorienterade näringslivssektorn. En tredje väg är att ge utrymme för större möjligheter till relativlöneförändringar, exempelvis genom att Medlingsinstitutet modifierar sin praxis (6F 2018: Industrins lönenormering kan och bör reformeras).

Tillsätt en utredning med uppdrag att se över nuvarande modell för lönebildning

Vänsterpartiet delar den kritik som 6F framför mot nuvarande lönebildningsmodell. Vi anser även att de möjliga sätt att reformera lönenormeringen som lyfts fram i Calmfors rapport är intressanta. Vi välkomnar 6F:s lönebildningsprojekt och ser fram emot att ta del av den slutrapport där de samverkande fackförbunden ska presentera sin gemensamma syn på framtidens lönebildningsmodell.

Vi kan konstatera att nuvarande modell för lönebildning bör utredas också i andra former. Trots att industrins lönenormering varit förhärskande i 20 år har nuvarande modell för lönebildning inte varit föremål för en statlig utredning. Visserligen har Medlingsinstitutets verksamhet utvärderats (SOU 2006:32), men någon djupare analys av nuvarande lönebildningsmodell har inte genomförts sedan Industriavtalet trädde i kraft i slutet av 1990-talet. Givet de uppenbara problem som industrins lönenormering medför, vilka redogjorts för ovan, finns all anledning att se över nuvarande modell inom ramen för en statlig utredning.

Utredningen bör ta fasta på problem som nuvarande modell innebär, utifrån viktiga samhällsekonomiska målparametrar. Den nuvarande lönebildningsmodellen fokuserar i dag ensidigt på att samhällsekonomisk bärkraft bestäms av den internationellt konkurrensutsatta sektorn. Men det är samtidigt så att denna sektors produktion är inbäddad i och sammankopplad med inhemsk produktion och konsumtion av varor, och inte minst tjänster, som ofta är offentligt finansierade. Vidgade klyftor i löner är också ett bredare samhällsekonomiskt problem som behöver belysas inom ramen för en lönebildningsmodell som ägs av parterna och där förhandlingsstyrka på arbetsmarknaden spelar en avgörande roll. Dagens lönebildningsmodell sätter specifika restriktioner för hur den fackliga solidariteten och samordningen får komma till uttryck, vilket i sin tur påverkar både relativlöner mellan olika branscher och möjligheterna för arbetstagarkollektivet att ta ut sin andel av de samlade produktivetsförbättringarna i samhällsekonomin. Det finns också internationella förändringar som bör belysas. Inte minst har lönebildningen inom tysk industri spelat en mycket stor roll för hur det svenska ”märket” sett ut. Det är inte självklart att detta är det som gagnar svensk ekonomi och svensk lönebildning bäst på sikt.

En statlig utredning om lönebildning ska inte inriktas på att staten ska ta sig en större roll i den faktiska lönebildningen. Vänsterpartiet ser det som centralt att parterna också framgent äger lönebildningen i kollektiva avtalsrörelser. Det är dock viktigt att sådana processer får en politisk och samhällsekonomisk genomlysning. En utredning kan och bör bidra till en framtida lönebildningsmodell som minskar löneskillnaderna mellan kvinnor och män, minskar löneklyftan mellan arbetare och tjänstemän och minskar den internationellt konkurrensutsatta industrins roll som normerande kraft.

Regeringen bör tillsätta en utredning med uppdrag att se över nuvarande modell för lönebildning där den konkurrensutsatta industrin sätter normen för löneökningstakten. Detta bör riksdagen ställa sig bakom och ge regeringen till känna.

Ali Esbati (V)

Ulla Andersson (V)

Ida Gabrielsson (V)

Christina Høj Larsen (V)

Ilona Szatmari Waldau (V)

Nooshi Dadgostar (V)

Tony Haddou (V)

Daniel Riazat (V)

Cicie Weidby (V)